

ИЗВЪНРЕДНОТО ПОЛОЖЕНИЕ В ГОЛЕМИТЕ МАЛЦИНСТВЕНИ КВАРТАЛИ, 13 МАРТ – 13 МАЙ 2020 Г.

Анализ

Автор: Д-р Никола Венков, антрополог

Изготвен по поръчка на „Български институт за правни инициативи“¹

§ 1. Параметри на проучването

Настоящият доклад обобщава данни от блиц-анкетно проучване със затворени въпроси и допълнителни дълбочинни интервюта, проведено в периода 9 – 13 май 2020 г. на териториите на кв. „Столипиново“ в гр. Пловдив и кв. „Факултета“ в гр. София. Това са двата най-големи квартала в България (и двата с население над 40 хиляди души), които страдат от дългогодишна сегрегация като „ромски“. Важно е да се отбележи, че в Пловдив тази външно аскрибирана идентичност, не отговаря на собствените разбирания на по-голямата част от малцинственото население в града. В кв. „Столипиново“ съжителстват две значими общности, турска (над 80% от населението), и ромска, с традиционно местно име „бургуджии“ (около 15%). По тази причина в настоящия доклад ще бъде избягван злополучно наложил се термин „ромски махали“.

Двата квартала представят различна опитност в периода на извънредното положение от 13. март до 13. май. Докато в София още в

¹ Изследването е съставено в рамките на проект „Гражданско образование и магистратска независимост – пътят напред“, финансиран от Open Society Initiative for Europe (OSIFE). Съдържанието е отговорност на автора и не отразява непременно позицията на БИПИ и OSIFE.

първите дни след обявяване на извънредно положение бяха поставени контролно-пропускателни пунктове (КПП) около големите малцинствени квартали, в Пловдив тази мярка беше избегната, най-вече поради наличието на повече канали за видимост на гражданското мнение там и присъствието на техни политически представители в общинската власт.² Вместо КПП-та по границите на квартала, в кв. „Столипиново“ беше въведено интензивно полицейско присъствие за налагане на социалната изолация вътре в него. На по-късен етап, в кв. „Факултета“ бяха проведени тестове за наличие на КОВИД-19 и откриването на случаи на болестта беше използвано като повод за засилване на рестрикциите към жителите му, в периода от 16 април до 27 април. Това доведе и до спонтанни протести, а отразяването от страна на медиите ставаше все по-ожесточено срещу „ромите“. В това време жителите на Пловдив наблюдаваха с тревога развитието на събитията около малцинствените квартали в София и в други градове на страната.

Докато кв. „Факултета“ беше във фокуса на медийното и анализаторското внимание, тук основният фокус пада върху кв. „Столипиново“. Важно е да се открият трансформациите, настъпващи в малцинствените квартали, които все още не са били подложени на обществено видима конфронтация с властите, но следят тези конфликтите от дистанция и свързват наблюдаваното по медиите с прекия си опит с мерките за изолация наложени при тях самите.

Целта на проучването е да даде представа за преживяването от двете общности на този тежък за местните жители период³ и за формиращите се в резултат нагласи. Основните теми, по които е документирано мнението на гражданите, са:

- Възприятията им за опасността от коронавируса;
- Възприятията им за специално (дискриминационно) третиране на техния квартал при налагането на извънредните мерки;
- Опитността им с полицейското присъствие в квартала им;
- И с намаляващите възможности за препитание на семействата им.

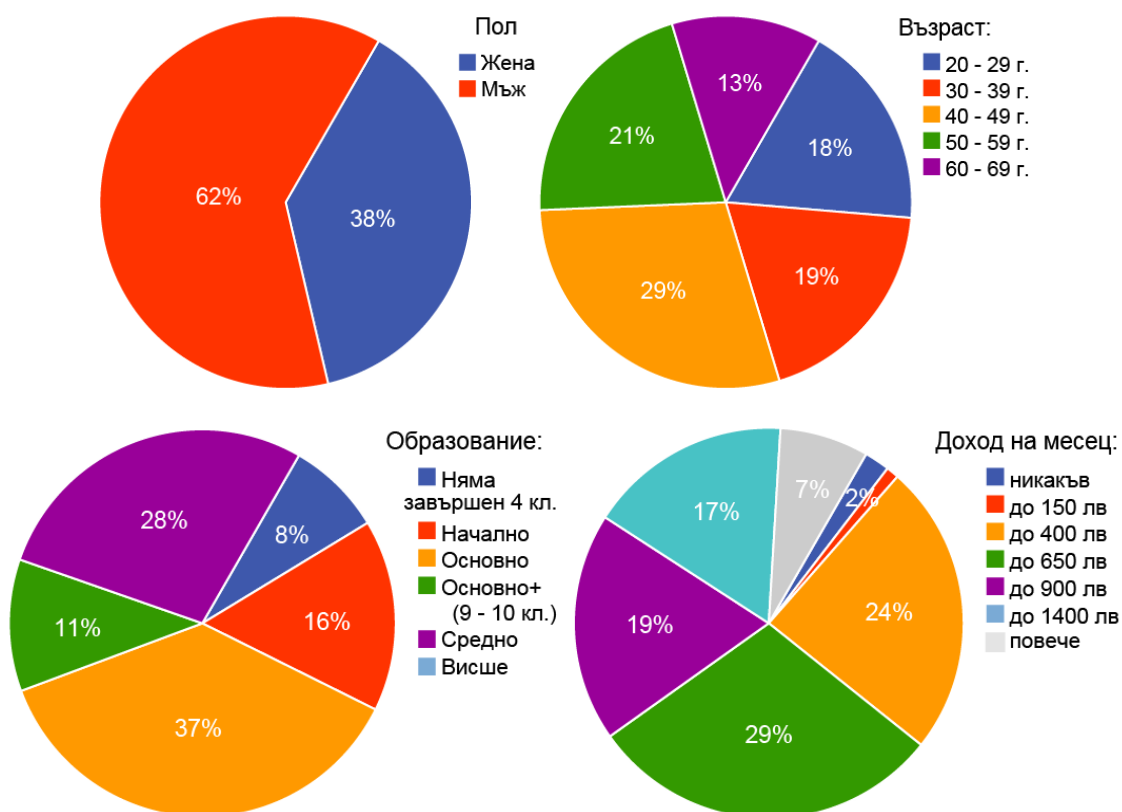
Проучването е непредставително и с малка извадка, като са анкетирани 100 души в кв. „Столипиново“, а в кв. „Факултета“ беше

² Никола Ат. Венков, „Столипиново: Не КПП-та, а работа с общността е нужна пред коронавируса“, *Под телето*, 23 март 2020 г., <https://podtepeto.com/novini/не-отцепване-а-специални-усилия-са-нуж/>.

³ Марин Бодаков, „Ситуацията с ромите: всичко е на ръба. Разговор с Дора Петкова“, *Тоест.бг*, 25 април 2020 г., <https://toest.bg/dora-petkova-interview/>.

направена само референтна анкета с 30 души. И на двете места е проведено е от здравни медиатори, които са членове на общността и са работили дългогодишно с нея.

На медиаторите беше дадена свобода сами да избират респондентите, като бяха инструктирани да търсят разнообразие на социално-икономически статус, пол, възраст и образование, и да обхождат целите квартали. Този подход е избран поради спешността на проучването и невъзможността в квартали с отчасти неформално застрояване за точна статистическа информация за генералната съвкупност. Вместо това се възползва от компетентността на медиаторите, които имат широки контакти в общността и познания за нейното многообразие. Инструкцията да се покрие цялата територия на целевите квартали следва от знанието, че последните са съставени от микрообщности, които обменят мнения по съседски, и най-често оформят гнезда на определен социално-икономически статус и начин на живот. Постигнатите показатели са следните. За кв. „Столипиново“:

При минималната анкета в кв. „Факултета“, представянето на разнообразие от характеристики не беше така равномерно: доминира категорията на трийсетгодишните със средно образование и доходи над минималната работна заплата.

Разпреде- ление на извадката		Пол		Образование					
		Жен а	Мъ ж	Ням а	Начал -но	Основ -но	Основ -но+	Сред -но	Висш е
Брой респонденти :		19	11	1	1	8	1	17	1
Като дял		63%	37%	3%	3%	28%	3%	59%	3%
Възраст					Доход (лв)				
20 г.	30 г.	40 г.	50 г.	60 г.	150 до 400	400 до 650	650 до 900	до 1400	над
6	13	7	3	1	4	5	13	3	4
20%	43%	23%	10%	3%	14%	17%	45%	10%	14%

Освен анкетата със въпроси от затворен тип, в кв. Столипиново бяха направени и шест на брой дълбочинни интервюта. Три интервюта бяха проведени от автора на доклада през видео връзка, и три – от друг представител от общността, неучаствал в провеждането на анкетата. Отново, търсено беше разнообразие на респондентите като социален, но извадката беше изместена към хора с по-добро финансово състояние (преди кризата) и по-уредено битие. Все пак, чрез цитатите от тях може да се добие представа какво стои зад сухите числа в таблиците и графиките.

Авторът на този доклад беше ангажиран от Български институт за правни инициативи да състави въпросите по общи насоки за темите, които интересуват Института, да оформи анкетна карта, да организира и обучи анкетаторите в кв. „Столипиново“, да наблюдава работата им и да обобщи и анализира събраните данни за двата квартала. Той е работил на терен в кв. „Столипиново“ по множество изследвания и инициативи през последните пет години и разполага със задълбочено знание за местния контекст. Проучването беше проведено първо в кв. „Столипиново“, като въпросникът беше само адаптиран за кв. „Факултета“, от консултанта Христо Николов, експерт по ромска проблематика – медиатор.

Данните са регистрирани чрез интервюта лице-в-лице, което позволява анкетаторите да интерпретират донякъде и въпросите и даваните отговори, за да се осигури най-добрата връзка между зададените анкетни категории и житейската опитност на респондента. Анкетната карта беше тествана предварително с двама представители на местната общност в кв. „Столипиново“ и коригирана, наложи се

корекции и при постъпилите резултати от първите десет анкетирани. В Пловдив са въвеждани чрез Google Forms, а в София посредством хартиени формуляри. Обработката и анализът са извършени със софтуера SPSS от автора на доклада.

Дълбочинните интервюта бяха проведени на български език и записани на телефон, след което транскрибирани от автора на доклада. На респондентите беше обещана пълна анонимност.

§ 2. Извънредна дискриминация

Независимо дали бяха установени контролно-пропускателни пунктове или не, малцинствените квартали в България се сблъскаха с много по-суров дисциплинарен режим от останалите части на градовете. Анкетата показва, че жителите им много ясно осъзнават това:

Лично аз съм ходил в българските квартали и съм виждал, че там има много малко присъствие на полиция. Докато в Столипиново хората бяха тероризирани направо с полиция: с кучета, с мотористи, с бусове, с жандармерия! Макар че абсолютно нямаше никакво движения на хората навънка. Те въобще не им даваха възможност на хората *да дишат*! Те бяха си разпределили така районите, с по двойки моторджиите, и на обход. Направо ни тероризираха с този натиск. *И продължават* – в момента също продължават да се разкарват с кучета. Няма ги мотористите вече. На половина такова присъствие има сега. Примерно, ако по-рано са били 100 полицаи в Столипиново, сега вече са 50 полицаи. ...Но сега вече и хората не ги е**ват. (Респондент А: мъж на 40 г., основно образование, дребен бизнес.)

В Тракия, или Кючука, или Смирненски полицаи нямаше. Доколкото в Изгрев [Столипиново] бяха полицаите от всички

районни управления в град Пловдив! (Респондент Б: мъж на 40, основно образование, таксиметров шофьор.)

Общественото мнение в засегнатите квартали е почти единодушно. Подкрепено е и от публикациите в местни общностни медии.⁴ Процент от над 80, и дори почти 95, е много сериозен по отношение на убедеността на огромна маса български граждани, че те са третирани сурово по расов признак. Това създава предпоставки за нарастването на недоверието у тях и поява на озлобление към българската държава и институции.

На „Българския пазар“ [в ЖК „Изгрев“, на стотина метра от границата на Столипиново] никой не ги бараше. „Ромския пазар“ седеше затворен. Там на игрището [също близо до „Българския пазар“] всички българи се събираха там, уж да си разкарват кучетата: правиха си мохабет, пиеха си биричките, кафенцето – с часове. (Респондент В: Мъж на 30, средно образование, служител във фирма.)

Дискриминационното отношение към общностите, смятани за „ромски“, не е само абстрактна неравнопоставеност в прилагането на епидемиологичните мерки. Секюритизирането на проблема и наблягането на полицейски операции в жилищните квартали влече със себе си съвсем реални ефекти на ежедневни срещи на гражданите там с грубо отношение от органите на реда или злоупотреба с дадената им прекомерна власт.

- „Еми ти, вика, много умееш да говориш!“ „И съм по-учтива от вас, а не хората да ги заплашват“, казвам. „Хм!“ – запали си мотора и си тръгна.

- *Точно това е!* Ако вземеш да се обясняваш – „Абе ти, вика, много говориш, циганин!“ „Я, яла тука!“ „Веднага!“ – и шамари лепят на децата. Или им вземат личните карти и не им ги дават и ги качват в колите.

- Еми, ето моят син изяде глобата!

- Ей така на улицата: „Дай си личната карта! Дай ве, циганин!“ и почват да псуват. И да ритат!

- Ритат! Аз ги видях пред месджита [мюсюлмански религиозен храм] – дръпват момчето – той е от тия вярващите, там точно до месджита. Сплашват го, вкарват го в колата. Щото му искали лична карта, а той казал, че в момента няма. А той си е пред блока!

⁴ Абдул Самед Вели, „Столипиново втори Ухан ли е, че сме най-строго охранявани?“, *Филибелии*, 13 април 2020, <https://filibeliler.wordpress.com/2020/04/13/vtori-uhan/>.

Дрърпват го, тормозят го, хем мюсюлманин, нали хубаво момче, гледам го, набожен. Не някакъв да изглежда наркоман!....

(Респонденти В: мъж на 30 г., средно образование, жена на 50 г., средно образование.)

Проучването показва, че *почти две трети* от анкетираните жители на Столипиново са имали неприятни взаимодействия с патрулиращи полицаи:

	Случи ли се да ви притесняват полицаите?				Общо:
	"Често"	"Рядко"	"Не"	Не желаят да отговорят	
Столипиново	21	43	36	0	100
Факултета	2	7	16	5	30

Ситуациите са разнообразни. От „стандартното“ грубо подвикване:

Една вечер се прибирах, то беше и рано, към 5-6 часа, и като се прибирах, едно такова, с висок тон ми викат, „Ай прибирай се уе! Кво обикаляш още?“ (Респондент Б)

До по-сериозните случаи на физическо и психическо насилие:

Значи хората ги заплашваха с кучета, гонеха ги с кучета. Мен лично не са ме гонили, обаче аз съм очевидец. (Респондент Г: мъж на 40 г., основно образование, работник във производството.)

Племенника ми така! Завели ги при буса, отворили капака, а вътре пълно с кучета! Насъсквали кучетата по тях! А приятелите му пък, слагали ги на предницата на мотора, все едно ще ги удрят, ще ги газят.

После ако излезат тука да ги трепат полицаите – „Ето! Вижте какво направиха ромите!“ – нали за тях няма турци – „роми“ сме. Ами какво направиха тия п*****си!? (Респонденти В)

Те сега много добре знаят, че по-младите деца не носят лични карти, за да не ги загубят. Защото не се движат извън квартала – те се движат вътре в квартала. И те много добре го знаят това, и ги спират децата и почват да им пишат наред актове. А същността на въпроса е, че те не искат да си загубят личните карти и затова не ги

носят. Но сега започнаха почти на 80-90 процента да си носят личните карти децата. Доста актове се дадоха на хора, които изобщо тука не могат да си изкарват прехраната! Това не е нормално, разбираш ли? (Респондент А)

Други пък получават глоби за неносене на маска, *след като* при направена забележка, контрирали, че самият полицаи пред тях не е сложил маската си. В много от тези случаи са били вкарвани в полицейската кола, което обезсмисля всякакви противоепидемични мерки.

Ето количествената картина на личния в съприкосновенията с полицията:

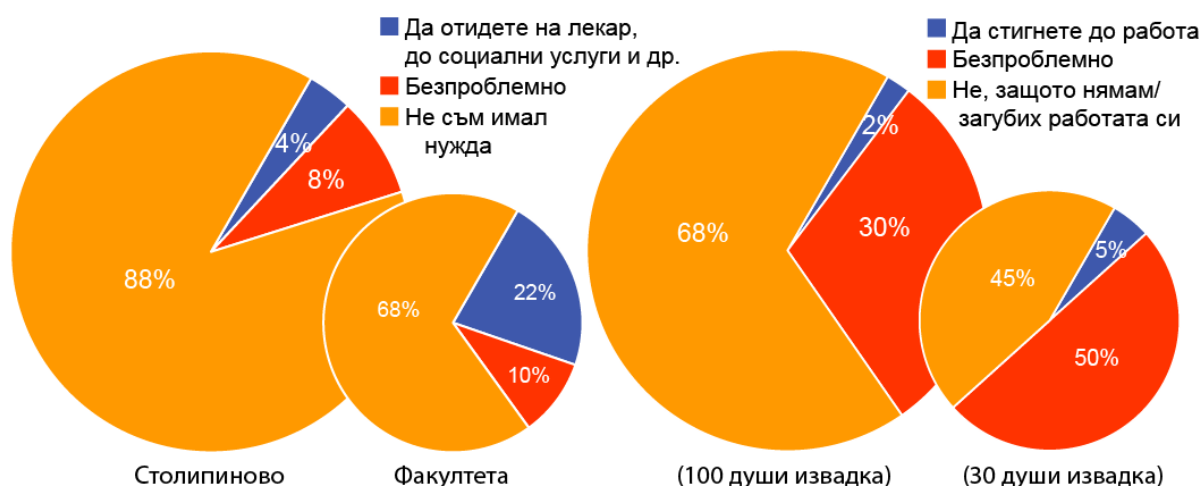

При микро-анкетата в кв. „Факултета“ също така 40% (12 души) се оплакват, че им е било подвиквано грубо или са се отнасяли към тях обидно, и подобен брой (13) са доволни от любезно отношение.

Освен психическия и физическия тормоз над жителите, крайното усилие да се осигурят пусти улици може да създаде пречки пред достъпа на гражданите до институции, препитание, задоволяване на базисни нужди и права, които са епидемиологично необосновани.⁵

⁵ Редица политики на българската държава бяха порицани в тази връзка от писмо на Службата на Върховния комисар за правата на човека към ООН (OHCHR, “Bulgaria / COVID-19 response: “Stop hate speech and racial discrimination against the Roma minority” – UN experts”, *UN Office of the High Commissioner on Human Rights*, 13.05.2020), включително, че наложените мерки може да застрашат достъпа до здравна грижа.

Имали ли сте проблеми заради мерките да:

Проучването показва, че в кв. „Столипиново“ затруднените да достигнат до работното си място са единици (тук изключвам онези, чийто бизнес е бил прекратен на общо основание от полицията, те ще бъдат преброени по-долу). На пръв поглед малко на брой са и онези срещнали проблеми в опита си да отидат на лекар или до социалните служби, Жилфонд и подобни, но това е в контекста на само 12% търсили такива услуги. Това означава, че *една трета* от потърсилите са имали проблем.

Отделно беше събирана информация за възникнало ограничаване на достъпа до администрация, съд, адвокат и полиция (не е изобразена на графиката). Очаквано при толкова малка извадка, в кв. „Столипиново“ само трима респонденти са имали такива нужди през последните 2 месеца, като намеренията им действително са били осуетени. В кв. „Факултета“ се получиха множество отговори за проблеми с достъпа до общинската администрация. Беше изяснено, че тук не става дума за проблем, свързан конкретно с полицейските операции, а за фрустрация на местните жители, че от години вратите на районна община „Красна поляна“ са затворени за тях.

Може да се обобщи, че полицейските мерки не създават пречки за достъпа до работното място за онези, които имат работа на договор, но засягат по-силно пътуванията от частен характер, дори когато те са от съществено значение – като посещение на лекар или на съда. Те се оказват пагубни за неформалните форми на трудова заетост, както ще видим в следващата част.

Но отговорите на този въпрос не отразяват всекидневният тормоз, на който са подложени гражданите, дори и в крайна сметка да успяват да изпълнят задачите, по които са излезли. В това отношение е незаменимо провеждането на дълбочинните интервюта:

Ченгетата почнаха много да прекаляват! И в Пловдив взеха много да се заяждат, да ни притискат. [Току-що е спомената ситуацията в кв. „Факултета“.]

Даже вече ги сънувам. Вече даже до магазина отивам, криейки се от тях. Това вече на нищо не прилича, все едно сме в концлагер! Наистина вече взех да чувствам какво значи „гето“. Нали ни наричат „гето“.

Ако те видят, задължително те спират. И почват да се заяждат без причина. Страхувам се, че нервите ми няма да издържат, аз бързо избухвам. Едвам-едвам се въздържам. Но нали все трябва да изляза – тук-таме ме викат познати, по ден-два работя да изкарам някой лев. Докато отворят границите и да се махам оттук!

Ако стоим все затворени, откъде ще си изкараме прехраната, имам чувството, че ни притискат, предизвикват нарочно, умишлено и съм сигурен, че някой от министрите им е заповядал. Те се отнасят много враждебно и може и да се сбием и да отидем и по-далеч! (Респондент Д: Мъж на 50, основно образование, зидар.)

Работата в стигматизирани общности изисква специална подготовка за служителите на МВР и постоянен надзор върху поведението им. Данните показват, че въпреки любезното отношение на някои служители, преобладават ситуацията на грубо и унизяващо поведение.

Респонденти в дълбочинните интервюта споделят, че обидното поведение идва най-вече от командированите в кв. „Столипиново“ служители, докато „нашите полицаи“, които си работят тук, били доста спокойни и „колегиални“. В кв. „Факултета“, според консултанта на проучването, Хр. Николов, значително по-добрите резултати в анкетата се дължат на това, че двама квартални полицаи са местни роми и с времето се е създала по-добра връзка с полицията. Исканията на станалият известен протест от 17. април били да напусне жандармерията и редът да се осигурява от кварталните полицаи и обстановката се успокоила след като били удовлетворени. В Столипиново също, отношението на „външните“ полицаи се отдаваше експлицитно на българския расизъм:

- Според мен нахъсани бяха. Не само дето от коронавируса. Това е омразата от преди това.

- Ковид-19 беше причината още повече [българите] да се изкажат, че мразят „черните.“ Щото някои в [ЖК] Изгрев казват „ние белите“ – значи ние тук сме „черните“. (Респонденти В)

§ 3. Социално-икономически ефект

Противоепидемичните мерки засегнаха всички слоеве на обществото у нас. Национално представително проучване от средата на април показва, че доходите на 43% от българските граждани са засегнати по някакъв начин, като 24% са загубили работата си.⁶ Колегите уточняват, че тъй като данните са регистрирани чрез телефонно интервю, делът на гражданите с относително по-ниски доходи и образование, както и на търпящите материални лишения, вероятно е подценен. Настоящото проучване е в отлична позиция да допълни знанието ни за тези социални групи.

В следващите графики и таблици са обобщени данни за личния доход на месец според собствената преценка на респондентите. Включени се и формални, и неформални (без договор) доходи. Тъй като в кв. „Факултета“ респондентите се оказаха по-мнителни относно предоставяне на информация за доходите си, информация в тази част е дадена само за кв. „Столипиново“.

В лявата половина на следващата таблица са изложени данни за обичайните нива на доходите, а отдясно – по време на противоепидемичните мерки. Тъй като ефектът върху различните типове икономическа дейност не е еднакъв, събраната информация е раздробена според основните видове заетост регистрирани в анкетата. За да се даде представа за спектъра от доходи във всеки тип заетост, са представени, най-ниския, най-високия, средноаритметичния и медианния за извадката доход. Най-информативен индикатор е медианният доход (даден в получерен шрифт), т.е. дохода на онзи респондент, който попада в средата между по-бедни и по-богати от него в съответния тип заетост.

Тип заетост	Месечен доход (лв.)								Брой анкетиращи
	Преди извънредното положение				В резултат от КОВИД-кризата				
	Най-нисък	Най-висок	Среден	Медианен	Най-нисък	Най-висок	Среден	Медианен	
Търговия на дребно	125	3400	1022	830	0	1700	406	230	26
В строителството	380	1300	809	800	0	600	168	65	15
Служител на договор	500	1100	762	800	200	1100	594	500	6

⁶ Национално представително проучване на Агенция „АФИС“, осъществено в периода 11-13 април 2020 г. Резултати: <http://afis.bg/generic.php?id=81>.

Услуги, дребен бизнес	350	1200	767	750	0	600	162	0	13
Работник във фабрика	500	1000	694	610	300	860	554	500	7
Общинско предприятие	480	600	500	480	0	600	431	480	8
Събира боклук	300	600	433	400	0	0	0	0	3
Пенсия	180	250	250	350	180	250	250	350	9

Категориите „Търговия на дребно” и „Услуги, дребен бизнес” се отнасят най-често до неформална икономическа дейност, която е ориентирана към общността: малък магазин, сергия, фризьорски услуги, занаятчийска работилница, разположени в рамките на квартала. В анкетата те са най-силно застъпени, като това отговаря на значителната им разпространеност в кв. „Столипиново”.⁷ Категориите „Служител на договор”, „Работник във фабрика” и „Общинско предприятие” обхващат лица наети във фирми извън квартала, а така също и „В строителството”, като в този случай заетостта може да е официална, с договор, или на черно, ден за ден.

Разликата между медианния и пресметнатия средноаритметичен доход може да ни ориентира дали малко на брой респонденти с много висок (или много нисък) доход „издърпват” средния доход в извадката към себе си. В данните по-долу можем да видим, че такъв е случаят само при търговията на дребно. Това показва, че максималният регистриран доход от 3400 лв. на месец е по-скоро изключение. Малко на брой собственици на магазини изкарват по 2-3 хиляди лева, за разлика от мнозинството, които са около и под средния доход от 1000 лв.

Тези по-едри предприемачи са обикновено и единствените законни такива в квартала и техният бизнес не е затворен от проверки на НАП, *несвързани с противоепидемични основания*. Заедно с наводняването на квартала с полицаи започнаха и масирани проверки от инспектори на НАП за касови апарати и данъчни документи, което е причина за големия брой затворени и глобени магазини излезли при въпроса за полицейското отношение (пострадали 14% от анкетираните, при 38% заявили че се занимават с търговия, услуги или дребен бизнес). Тези действия на общината са повод за нарастване на съмненията, че блокадата на квартала

⁷ Вж. Никола Ат. Венков и Геника Байчева, "Доклад от картографиране на кв. Столипиново" (Пловдив: ОФ "Пловдив 2019", 2017): 26-30.

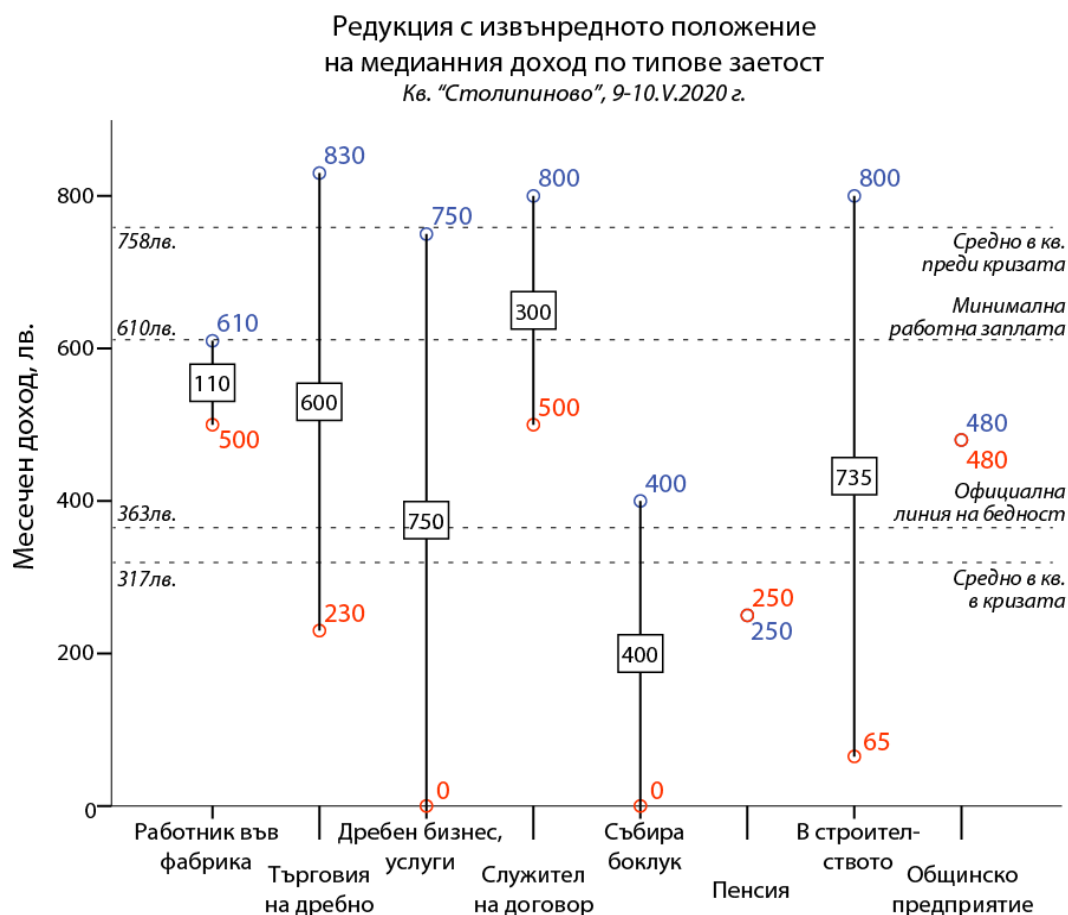
и дори „историята“ за съществуване на „коронавирус“, са въведени само с цел да се тероризира малцинството.

Единствено доходите, изплащани от обществения сектор не са засегнати сериозно: заплатите на служителите в общински предприятия като „Чистота“ и „Паркове и градини“ и пенсиите. При всички други категории заетост е видно драматично съкращаване на финансовия приток, като има хора които падат до абсолютната нула. Колапсът е най-широко разпространен при наетите в строителството и при дребните предприемачи в махалата, като става тотален при онези принудени да преживяват от събиране на отпадък из града. Основната причина за това е забраната за излизане на улицата „без основателна причина“, която се прилага сурово към онези, които не могат да покажат официални документи от работодател (заявления). При по-рано описания въпрос „Достъп до работа“ всички тези респонденти избират не отговора „Имах проблеми да стигна до работа“, а че нямат или са загубили работата си.

- Бихте ли ми казали как си изкарвате хляба?

- Засега никакъв хляб не можем да си изкарваме. Понеже ние сме с моя мъж, двамата сме социално слаби [мъжът ѝ е болен]. Ходим да се подписваме – от много години! Дори нямам пари на моя мъж да си купи лекарствата. От март месец *то*к не съм платила, мъжа ми от март месец – без лекарства! Лекарствата му са *50 лева* всеки месец! Аз просто нямам откъде да ги изкарам тия пари. [Изясни се, че от социалните ѝ плащат само здравните осигуровки, не получава помощи.] Преди ходих на борсата в Първенец, тържището, да сортирам на хората зеленчуци. И като почнаха да искат заявление [от работодател], ние просто останахме вкъщи. И оттогава ние *загиваме*! Всеки ден макарони ядем, за да оцелеем. (Респондент Е: Жена на 60 г., основно образование, социално слаба / работила ден за ден.)

Сривът на доходите е илюстриран на графиката. Средно за извадката, доходът в квартала преди извънредното положение е бил 758 лв. (медианен – 650 лв.), а с настъпването му намалява до 317 лв. (медианен – 250 лв.).

Следващата графика показва делът респонденти според редукцията на дохода им спрямо предишното ниво:

Единственият случай в цялата извадка, който съобщава увеличение на доходите е, по думите му, „работодател на фирма“, който има доход от 10 хиляди лева на месец. В кризата той се увеличава до 12 хиляди лева.

Как се справят хората при среден доход за цялата общност, който попада под официалната *линия на бедността* за страната? Много имат някакъв натрупан ресурс от предишни години:

- Как се отрази на доходите ти?

- Това се отрази много лошо, не само на мен, на цялата общност.

Намаляха, няма откъде, аз сега като не работя и няма как да си прехранвам семейството. И затова се налагаше да оставям по някоя вещ някъде, за да мога да изкарам някой лев да мога да си прехранвам семейството. И сега това ми е една от болестите, откъде ще мога да припечеля тия пари, за да мога да си възвърна тия вещи. [...] Аз така или иначе закъсах много с финансите, оставих си телефони, злато оставих в заложна къща, да мога да си прехранвам семейството. (Респондент Б)

Важен източник на свежи средства е емиграцията от квартала в Западна Европа, забележителна е и взаимопомощта, при която бедни помагат на още по-бедни.

Стоим си в апартамента всичките, и косите ни побеляха. Това знаеш ли какво е, да гледаш децата ти как лягат гладни вечер? Аз поне съм късметлия. Но имаше ден, дадох на комшията да си вземе хляб, защото ги чувам оттатъка. И какво бедния дава на бедния – нали на другия ден аз няма да имам да си купя хляб. (Респондент Д)

В следната таблица е дадена разбивка на нуждата от заеми и помощ според текущия доход. Хората като цяло са свили драстично житейските си нужди и не успяват да се справят едва при приход под 400лв. Нуждата от допълнителен ресурс нараства значително при приход под 150 лв. месечно.

Живеете на:	Отговори според месечния доход по време на извънредните мерки				
	Никакъв	до 150 лв.	151 - 400 лв.	401 – 650 лв.	Над 650 лв.
Брой респонденти	30	8	30	18	9
И сега изкарвам достатъчно	7%		62%	100%	89%
Спестявания	43%	14%	17%	6%	11%
Кредит	20%	29%	3%		
Завися от близките ми	13%	29%	7%		
Роднини от чужбина ми изпращат	40%	57%	24%	6%	
Комшии ми носят храна	17%	14%	14%		

Беше зададен и уточняващ въпрос за формата на кредит, тъй като понякога категориите „спестявания“, „кредит“ и „помощ“ могат да имат неясни граници. Представата за „кредит“ е била значително стеснена от анкетираните при предния въпрос: там само 9% заявяват, че са прибегнали до кредит, докато 47% отбелязват поне един от положителните отговори в следната графика.

Прави впечатление, че хората в Столипиново избягват най-експлоатиращите кредитни форми: бързите кредити и неформалните заеми от лихвари. Разчита се предимно на заеми във фамилията и приятелския кръг, и на залагане на техника и на специфична форма на спестявания, разпространена в общността, под формата на бижута и злато.

Една причина да се прибегва до спестявания, заеми, помощ от близки едва при стряскащо ниски приходи под 150 лева на месец, е *липсата на възможности* за това:

- А тази криза накара ли ви да вземете отнякъде заем, да заложите нещо, да продадете нещо?
- Ми аз какво имам за продан? Нищо нямам за продан. И ми пречи ми много това нещо, защото не мога да работя. Това е най-трагичното състояние: да не работиш, *да стоиш вкъщи* – и *да гладуваш*. На ден три пъти макарони да ядеш – сутрин, обяд и вечер! Единия пакет си го отделям с мъжа ми, единия пакет макарон на три пъти го готвя. (Респондент Е)

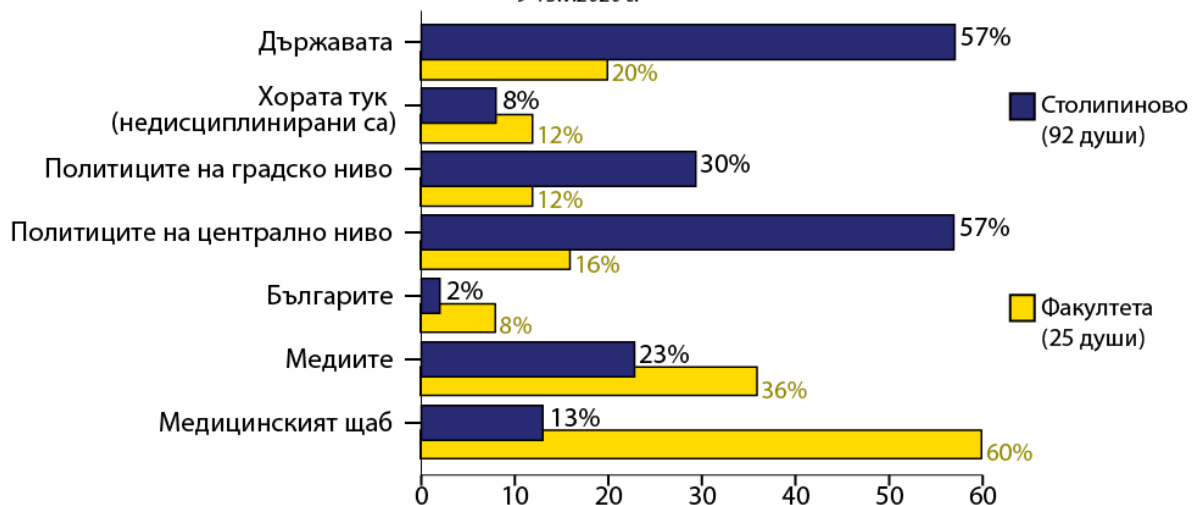
§ 4. Общественият контекст

При около девет десети възприятие за дискриминационно третиране на малцинствените квартали, става изключително важен въпросът кого местните жители разпознават като отговорен за сполетелия общността им режим. Обществено видимият дискриминационен режим създава предпоставки за нарастване в тези общности на недоверието към държавата и институциите като цяло, и в частност, по отношение на противоепидемичните мерки.

Кой е отговорен за различното третиране на квартала?

Респондентите са имали възможност да дадат повече от един отговор.

9-13.V.2020 г.

Любопитни са разликите между двата квартала. Националният оперативен щаб е много по-видим в кв. „Факултета“. Там по-силно се отчита и ролята на медиите за ожесточаването на общественото мнение към квартала. Общността в Столипиново стои по-далеч от центъра на българското общество и отдава по-малко значение на конкретните властови форми, чрез които се решава участта ѝ. Тук преобладават абстрактните представи за този център: „политиците в София“ и традиционното мислене за „държавата“ като властови монолит. Това е благодатна среда за разпространение на конспиративни обяснения.⁸

От друга страна, „политиците на градско ниво“ са по-видими в Пловдив поради множеството техни изявления, заплахи и „отстъпки“ по отношение на Столипиново.⁹

Ами по мое мнение за това всичкото са виновни нашите общински съветници, които са тука. Те това го виждаха всеки божи ден какво се случваше – и до ден днешен. Днеска е вече 11-ти, има два дена до [края на] извънредното положение: пак е пълно с полицаи. Ама по-спокойно е от до отпреди две седмици например. Наполовина е. Тогава ако бяха примерно 100, сега са 50.
(Респондент Б)

⁸ Целият аргумент е развит подробно в Nikola A. Venkov, "Conspiracy Narratives at the Women's Market," *Seminar_BG*, no. 3 (2016).

⁹ Вж. например „Али Байрам към кмета: Да раздаваме маски и дезинфектанти в кварталите“, *Политика в Пловдив*, 20.03.2020 г., <http://politikavplovdiv.com/али-байрам-към-кмета-раздаваме-маски-и/>.

Според мен, кмета е имал, или по партийна линия го е имал - да затвори Столипиново... Той добре, че не го направи, да ти кажа. Може би щеше да се стигне до някакви проблеми. Но аз така мисля, че е било по партийна линия. Те от деветдесет и първа-втора-трета година поне искат да затворят Столипиново! Да сложат ограда. В първия момент не успяха, във втория момент успяха – една невидима граница бяха сложили. Понеже хората вече нямаха пари и нямаше и какво да правят извън квартала. (Респондент А)

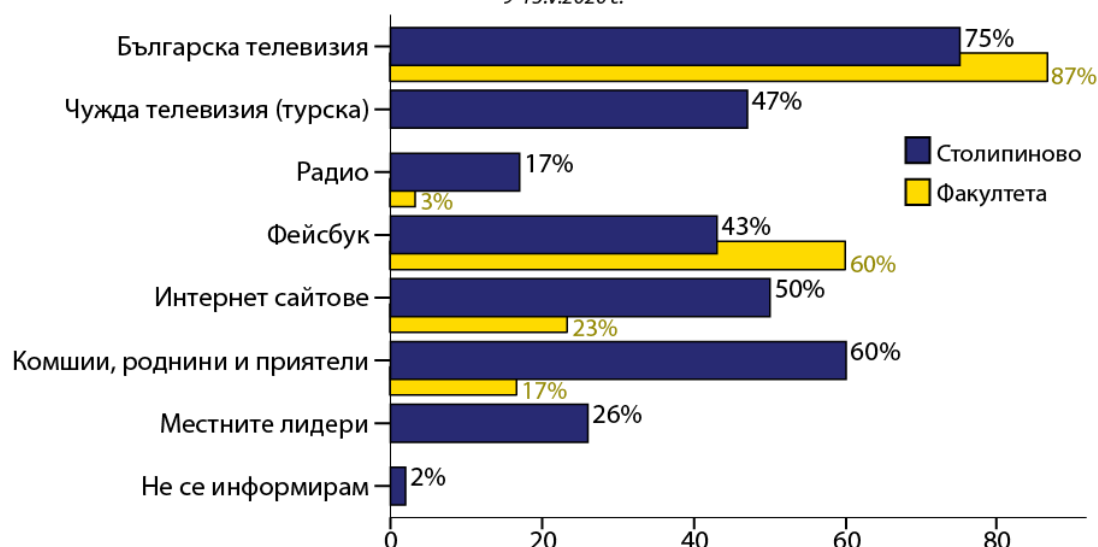
В проучването видимостта на „политиците“ (местни и национални), както и на ролята на медиите, нараства с повишаване образованието на респондента – за сметка на формулировката „държавата е виновна“.

Най-обнадеждаващо е наблюдението, че само 2% от респондентите в Столипиново и 8% в Факултета посочват общо „българите“ като причина за дискриминационното отношение към квартала им. Политическите ефекти на нарастващия от години български расизъм все още не са ясно видими вътре в тези общности. Това означава, че ако се обърне трендът на анти-ромския расизъм сред мнозинството, нанасяните от него рани все още могат да бъдат излекувани. Фигурата на „политиците“ скрива нагласите, на които последните откликват (и които отглеждат) с анти-ромската си реторика и политики.

Респондентите, които смятат, че кварталът им е третиран равнопоставено (8 души в Столипиново и 4 души във Факултета), отдават това преобладаващо на действията на „държавата“.

От значение за формиране образа на комплексното общество извън квартала са начините за информиране. Наложеният поради епидемичната заплаха резки промени в ежедневието на всички несъмнено засилиха интереса към информираност и към българските медии. Най-важен канал е телевизията. Турската идентичност в кв. „Столипиново“ предопределя големият дял гледаемост на турски телевизии (като други чуждестранни телевизии е спомената само от един човек руската).

Как се информирате какво се случва у нас и по света?
 Респондентите са имали възможност да дадат повече от един отговор.
 9-13.V.2020 г.

Интернет и Фейсбук имат солидно присъствие като канали за информиране, като с намаляване на възрастта делът се покачва от ~20% при 50-годишните до пик от ~85% при 30-годишните. Живото общуване с роднини, приятели и комшии е силно застъпено без значение на възрастта.

С нивото на образование нараства интересът към информиране за всяка от дадените категории, като при мъжете е значително по-висок, отколкото при жените. Обобщено за извадката от кв. „Столипиново“ жените използват средно 2,2 от изброените възможности за информиране, а мъжете – 3,7.

Темата за дискриминацията и полицейския контрол беше балансирана с въпрос за подкрепата, която общността намира в тежките времена. В противовес на конструирането на малцинствените квартали като обекти на политики, действия и „операции“, на въпроса кой спомага за оцеляването на местните жители, общността излезе на преден план като действащо лице.

Над една трета от анкетираните и в двата квартала посочват проведените от здравните медиатори – представители на самите общности – разяснителни кампании за КОВИД-19 и здравните препоръки за борбата с него, а в кв. „Столипиново“ – и раздаване на маски и

дезинфектанти.¹⁰ Усилията на назначените към общините здравни медиатори бяха отбелязани вече в няколко публикации в медиите.¹¹

Почти неизвестна остава обаче огромната по мащаб спонтанна самоорганизация в сегрегираните общности из цялата страна.¹² Докато в кв. „Столипиново“ действията на „местните лидери“ са оценени от само 23% от респондентите (във Факултета въобще липсват), общностната самоорганизация има впечатляващ обseg: общо 84% от анкетираните посочват, че най-много за справянето с тежкия период е направила самата общност, и / или, че местни момчета са се организирали да помагат на бедните, и / или, че това са направили местните мюсюлмански и християнски общности. За кв. „Факултета“ този процент е 77%. Основната дейност на местните групи е събиране на средства от самата общност, закупуването на хранителни продукти и разпределянето им сред най-бедните.

- Ти знаеш ли нещо за тези инициативи, чувал ли си за тях?

- Да, тези инициативи се провеждаха, от квартала нашите момчета, които са по-възможни, и по-можни, по с финансите са добре – златари, от музиканти, от Германия събираха пари, отиваха в Кауфланда или в Търговията, зареждаха и идваха и раздаваха на хората, които са по-бедни нали, които нямат. (Респондент Б)

Аз от никой нищо не съм получила! Нито ядене, нито нищо.

- Но чула ли сте за някой друг нещо?

Еми раздават хората, чула съм че раздават. Храна, пилета, каймичка им дават, олио, ориз – всякакви продукти за на *най-*бедните! Обаче мен ме нямаше на списъка и не можах да взема. (Респондент Е)

Да! Значи доста мой приятели, които живеят извън България – в Германия – събираха пари и се изпращаха. На бедните семейства се

¹⁰ Тук трябва да се има предвид, че анкетата е проведена на терен от здравни медиатори и това вероятно завишава оценката им – поради ситуацията на интервюто лице-в-лице, както и при подбора на част от респондентите сред контакти на анкетаторите.

¹¹ Латинка Светозарова, „Здравни медиатори информират рискови общности за коронавируса“, Радио „Хоризонт“, <https://bnr.bg/post/101255406/zdravni-mediatori-informirat-za-koronavirusa>. Марин Бодаков, „С коронавируса гладът настъпва в ромските квартали. Разговор с проф. д-р Ивайло Търнев“, Тоест.бг, 11 април 2020 г., <https://toest.bg/ivaylo-turnev-interview/>. Марин Бодаков, „Ситуацията с ромите: всичко е на ръба. Разговор с Дора Петкова“, Тоест.бг, 25 април 2020 г., <https://toest.bg/dora-petkova-interview/> и други.

¹² Изключение е публикацията за кв. „Столипиново“ в общностната медия „Филибелилер“: „Вълна от солидарност по време на извънредното положение“, *Филибелии | Filibeliler*, 17 април 2020 г., <https://filibeliler.wordpress.com/2020/04/17/solidarnost/>.

подпомогна с много пари. С ядене се подпомогна! Понеже нямаше откъде да се прехранват хората. Пазаруваха, значи аз съм благодарен на това, понеже аз нямах пари [в тоя момент], и нямаше как да им помогна на тези хора. И ако ги имам [един ден], пак мога да помогна, независимо дали всичко се е оправило. (Респондент Г)

Във Факултета религиозните групи (местните евангелски църкви) са отбелязани също с насърчението и подкрепата за местните хора да не губят кураж.

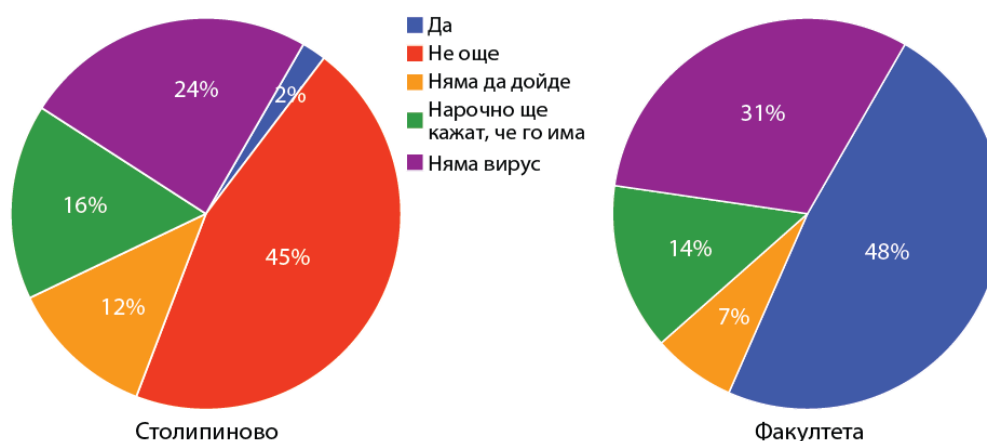

Ако „Държавата“ е такъв предопределящ фактор за положението, до което са докарани кварталите (вж. предишните графики), то биешо на очи е почти пълното ѝ отсъствие в подкрепящ режим. Това в малка степен се компенсира чрез изграждания с години образ на министър-председателя, Бойко Борисов, като вездесъщ спасител, но не знаем каква част от тези реакции са в областта на сарказъма (отговорът „Бойко Борисов“ задължително изключва отбелязване на какъвто и да е друг отговор). В кв. „Факултета“ общината е упомената няколко пъти във връзка с изнасяне на боклука от квартала и дезинфекция.

§ 5. Коронавирусът

Последният блок от въпроси изследва възприятията на сегрегираните общности относно пандемията. Тъй като в кв. „Факултета“ вече имаше пряк опит с десетки болни, с индивидуални мерки по изолация, карантина и тестване, и дори смъртни случаи, а в кв. „Столипиново“ все още няма регистриран случай на болестта, е естествено да очакваме, че картината на възприятията ще бъде доста различна.

Смятате ли, че коронавирусът вече присъства в квартала?

Разпределението на отговорите се оказва твърде подобно, включително размерът на „мейнстрийм“ позицията, че вирусът вече присъства в общността или все още не, но би могъл да се появи (45 – 48%). Тревожещ е значителният брой респонденти, които смятат, че вирусът не съществува (24 – 31%) или че не би могъл да засегне тяхната общност (7 – 12%). Тези възприятия се преплитат с недоверието към институциите и подозрение, че хората в квартала ще бъдат изкарани болни, дори когато не са, като още една форма на репресия върху малцинствата от българските власти (14 – 16%). Тук играе важна роля комбинацията от медийно обрисуване на кварталите като „огнища на зараза“ (в скоби – „потенциална“), дори когато там все още няма никакви случаи, и тежките и дискриминационни мерки, налагани от местните власти. В този контекст, при възникване на реални случаи на КОВИД-19, медицинските мерки, предприемани от Националния щаб вече са възприемани като следващо ниво на интензитет в целенасочената атака срещу общността.

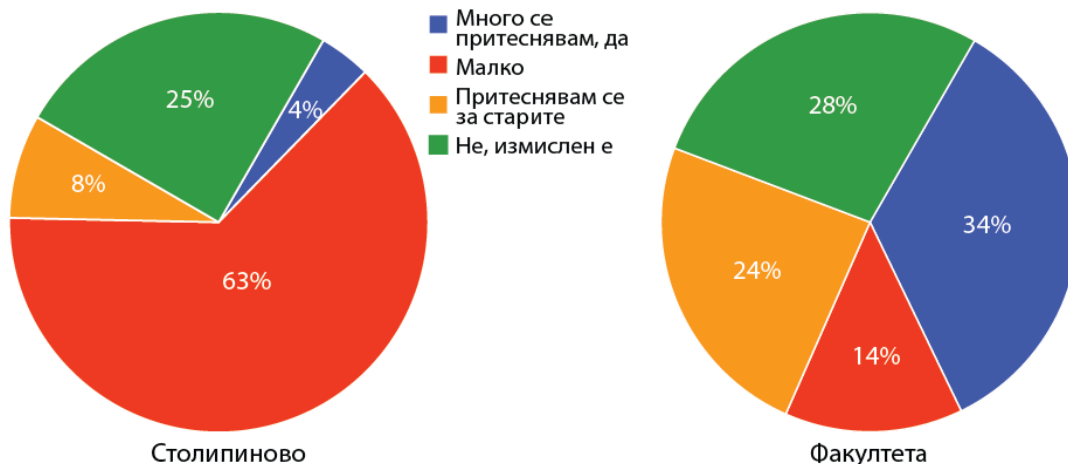
По етап ще ваксинират! Идват и ти взимат цялото семейство и почват! На другия ден не се знае кое семейство ще е – ако помните както ни смениха имената.

[...]

Никой не може да ваксинира мен и семейството ми, ако не искам! Кръв ще пролея и пак няма да се дам. Само през трупа ми, щото им нямам и капка доверие. Те политиците за пари ще продадат и собствената си майка. (Респондент Д)

За да се отделят обществено-политическите усложнения от здравния аспект, беше зададен втори въпрос, за личните опасения на респондента относно болестта.

Вие страхувате ли се, че може да се разбоleetе от коронавируса?

По тази причина, въпреки недоверието към властите и дори към съществуването на самия вирус, огромното мнозинство от гражданите се вслушват в препоръките за промяна на ежедневните си навици за предпазване от предаване на болестта. В кв. „Столипиново“ над 90% са взимат персонални мерки, най-вече относно миене на ръцете, дезинфекция на жилищата и носенето на маска. Около една пета също съзнателно намаляват социалните си контакти.

Взехте ли мерки, за да не се заразите?

Кв. „Столипиново“, 9-10.V.2020 г.

Респондентите са имали възможност да дадат повече от един отговор.

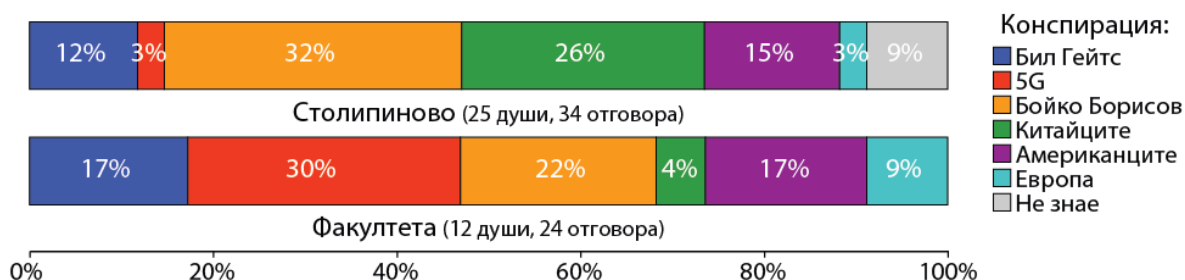

Ако разгледаме извадката без участие на четвъртината респонденти, които заявяват, че вирусът е измислица, то декларираното спазване на хигиеничните мерки става още по-впечатляващо – достига до 97 – 100%. Любопитно е, че ограничаването на социалните контакти е най-силно застъпено именно сред тези, които не вярват в съществуването на вируса.

Взехте ли мерки?	Вие страхувате ли се, че може да се разболеете от коронавируса?		
	Притеснявам се за старите / много	Малко	Не, измислен е
Нищо	0%	0%	12%
Гледам да излизам по-малко	42%	14%	32%
Гледам по-малко да срещам хора	33%	3%	4%
Гледам да нося маска	100%	97%	72%
Мия си често ръцете	100%	97%	68%
Брой респонденти:	12	62	25

Недоверието към разказа на българските власти за наличието на животозастрашаваща заразна болест, се свързва лесно с разпространяващите се из цял свят конспиративни теории за КОВИД-19. Към онези, които отговаряха, че коронавируса е измислица (25 души в кв. „Столипиново“, и малко по-широка извадка от 12 души в кв. „Факултета“), беше отправен специален въпрос, който да насочи към популярните конспиративни сюжети. Специфичен за България е сюжетът, че вирусът е необходим на Бойко Борисов, за да получи нови фондове от Европейския съюз.

Ако вирусът е измислен, кой стои зад това?

Атмосферата на недоверие се изявява най-ясно при въпроса „Бихте ли се тествали за коронавирус?“

Бихте ли се тествал дали сте изкарал вируса, ако има безплатна възможност за това?

В Столипиново дори онези, които изпитват сериозна тревога относно болестта, се страхуват от тестване и биха се съпротивлявали на такова намерение на властите. Цял комплекс от съмнения играе роля тук – от притеснението какво ще последва за семействата, които се окажат болни, какво ще последва за целия квартал, до опасенията, че тестовете ще бъдат фалшифицирани.

Тук са приложени реакциите от дълбочинните интервюта, като са дадени цялостно за въпросите разискване в тази част, за да се видят взаимовръзките и парадоксите. Проблемът с тестването е винаги вплетен в много по-големи обществено-политически контексти.

- Смяташ ли че трябва да се пазим от коронавируса? Защото има много хора, които твърдят че това е измислено, че няма такова нещо, ами просто правителството прави някакви... игрички.

- Нее, според мен трябва да се пазим! Не, наистина я има тази пандемия. Трябва да се пазим, обаче както казват нашите, по-големите, от брифинга всяка сутрин които ги слушаме, трябва да

имаме дистанция от 2 метра, да си миеш редовно ръцете. Ние това като нация в Изгрев, като малцинството – ние сме вярващи и ние всеки божи ден си миеш ръцете – като отиваме на молитва например. Не по един път! Това ни е вече на нас едно като хоби.

- Националният щаб каза, че ще проведе изследване в гр. Пловдив.... Ако има по принцип възможност да се тестваш, би ли го направил?

Еми по принцип не бих дал да се тествам, защото дали ги знаеш, че и да си здрав, няма ли да ти кажат, че си болен от тази пандемия. Щото съм дочул такъв слух, че в една от болниците един приятел е отишъл и са му предложили пари, за да каже че някой от тяхното семейство е бил болен от коронавируса.

- Това май са слухове, без да съм видял лично, не се знае...

И аз не вярвам... Обаче... (Респондент Б)

Според мен този вирус ако го нямаше, нямаше да затварят всички европейски страни. Значи нещо вярно има. Може да не е смъртен случай, но някаква зараза има – за да затворят всичките европейски страни. И ние си патим от това нещо. Дано всичко да влезне в сила и да се оправи. Всичко да е наред – всеки за това се надява.

[...]

Разбира се, постоянно съм носил маска. Значи, не съм ходил по кафета или да се срещам с приятели. Повечето вътре в къщи съм си седял. Само ако имам работа навън, да ходя да пазарувам и да ходя да си платя заемите които ги имам, това е общо взето. Значи мерки сме взимали – дезинфектанти, маски и т.н., повече чистота.

[...]

Не. Понеже във Фейсбук много неща споделят – за чипосване, за зарази, и просто мен ме е страх. И няма да го позволя и на моето семейство за ваксината – не съм съгласен. (Респондент Г)

Любопитно е, че най-бедният и притеснен от кризата респондент дава най-лоялен към авторитета и държавността отговор:

- А има ли коронавирус? Щото много хора в махалата казват, че няма, а правителството си прави каквото си иска, никакви работи?

- Еми аз това не мога да го кажа, аз съм една неграмотна жена, не знам политиката – на нашата държава и на другите – и затова не мога да кажа дали има, или не. Но специално Столипиново, още един човек не се е разболял да се докаже, че наистина има вирус!

- А в другите градове – лъжат ли?

- Еми не знам. Не мога да кажа нищо за другите градове, понеже аз си живея в Столипиново, в квартала. В квартала един болен досега не е имало.

- А спазвахте ли мерките?

Спазвахме разбира се, стоим си вкъщи. Маски носихме, как, без маска как ще излизаш вънка? Ходих да си купя един хляб с маска.

- Ръцете миеш ли си... Хигиена поддържаш ли...?

Е как да не си ги мия, еми поддържаме хигиената. Дезинфекти нямаме, ама имаме Доместос, белина, препарати си взимаме. И то откъде да взимам дезинфектант, след като нямам пари!? Откъде? Даже за маска нямах пари – уших на мъжа ми и на мен маска – вкъщи! Отрязях си потниците.

- Бихте ли се изследвали?

Разбира се!

- Каква е причината да искате?

Каква е причината – да докажем! На българите и на правителството – щото очакваха голямата бомба – от Столипиново. Но след като няма тая бомба, ний сме съгласни да направим изследвания – *стига да не ни лъжат*, че имаме [болест] – ще направим. (Респондент Е)

§ 6. Заключение

Адаптирането към заплахата от КОВИД-19 рязко промени живота на всички ни. Българското общество трябваше да търси правилния път напред без да може да разчита на достатъчна подготвеност на институции и разработени процедури. Обществото реагира със засилване на разделението и сегрегацията по установените от години проломи. До дни след началото на извънредното положение „ромите“ бяха обрисувани като заплаха за опазване здравето на нацията от новата опасност. Много представители на администрацията се поддадоха на необмислени и опасни в дългосрочен план „строги“ и „наказателни“ мерки, като отцепване с полиция на и дотогава сегрегирани квартали, налагането на сурови форми на контрол, които в друга част на града биха предизвикали обществен скандал.

Това проучване регистрира първите тенденции в резултат от тези действия. Виждаме обостряне на проблемите с бедните общности:

- Довеждане до ръба на физическото оцеляване.
- Подлагане на унижения и тормоз от страна на държавните органи.
- В резултат, огромна бездна на недоверие и невяра в авторитетните източници на решения, а вече и на самото знание за действителността.

Едновременно с това пандемичната криза, в комбинация с други фактори (като плавната дигитализация през последните години), отключи неподозирани ресурси за развитие вътре в самите общности. Няколко от респондентите отбелязват „хората станаха по-единни, започнаха да си помагат за всичко“. В момента гражданската мобилизация минава през невиджан досега разцвет, като свързва локалните общности с диаспорите им из цяла Европа в нови типове инициативи.

Проучването регистрира, че тежкото икономическо положение и местната мобилизация изместват до голяма степен вниманието на общностите встрани от медицинската опасност. Местните жители живеят в тревожност, но тя изразява цял комплекс от трудности, с които се сблъскват, и не е лесно да бъде фокусирана в целенасочени действия по социална изолация например. Хигиеничните мерки са повсеместно възприети, но много по-трудно е да се приоритизира намаляване на срещите с хора, когато намирането на средства, информирането за възможности за работа, и дори психологическата подкрепа са по-важни от всякога.

По принцип работех като таксиметров шофьор, но поради настъпването на пандемията спрях да работя. Защото падна работата, а и не исках да общувам с много хора. Исках да си предпазя семейството. Ние постоянно возим хора.

Ми нали аз трябва все пак да проверя нещо, какво да изкарам нещо, да видя нещо. Аз така или иначе закъсах много с финансите, оставих си телефони, злато оставих в заложна къща, да мога да си прехранвам семейството. (Респондент Б)

Докато мерките към малцинствените общности остават само рестриктивни, медицинската заплаха ще продължава да се превръща във все по-нереална. Едно е, че решаването на задачите по физическото оцеляване стават все по-трудни и все по-приоритетни.

Откакто пуснаха тая отрова ми побеля косата. В края на краищата това извънредно положение не се издържа повече. Аз мога да издържа и седмица на глад и съм издържал вече неведнъж, ами децата, мисля за децата.

Ситите казват „прибирайте се, не излизайте, останете си вкъщи“, като че ли все едно мислят за бедния, който живее ден за ден, който ако не работи днеска, вечерта децата му ще легнат гладни. Тая отрова, наречена корона, дето я пуснаха богатшите, не стигна до България, това е игра, театър на богатшите. (Респондент Д)

Както се вижда в горния цитат, второто е образът, който се изгражда на епидемичните мерки, на държавните институции (а и на самия вирус) като политически инструменти за наказване на малцинството, а не като средства за гарантиране на живота, здравето и добруването на гражданите в България. Тук основна е липсата на всякаква (видима) подкрепяща политика от държавата.

Във всяка отделна локална общност превръщането на заплахата от болестта в мираж ще продължи до момента, в който не започнат видими случаи на КОВИД-19 там. Дори тогава суровостта на институционалната реакция би продължила да саботира лоялността и сътрудничеството на местните за справяне с кризата. Колкото по-скоро се осъзнае необходимостта от смяна на подхода на всички обществени нива, толкова по-голям шанс имаме да минимизираме щетите. Резултатите от наблюдаваните по телевизията събития в София и Ямбол вече са видни:

Притеснението у хората идва от това, че ако отидат на лекар, и ако имат някои симптоми, просто самите лекари ще ги накарат, че са болни от коронавирус и ще ги тормозят. И след това ще има нападки от българската част. Не от самата болест, всички от това се боят. „Нищо ни няма, вика, като направят изследвания ще ни хакнат една болест – край отидохме, дотам беше!“ (Респондент В)